

ВЕЖЕНА КОШУЉА – ЖЕНСКА РУБИНА У СРПСКОЈ СЛАВОНСКОЈ ГРАНИЧАРСКОЈ НОШЊИ ПАКРАЧКОГ КРАЈА

Апстракт. Рад се бави анализом женске кошуље типа *једноделне рубине*, коју је тридесетих година 20. века израдила Анастасија Вукадиновић (1892–1981), Српкиња из села Горњег Чаглића, у пакрачком крају, у данашњој Републици Хрватској. Намера овог рада јесте да укаже на чињеницу да је регионална варијанта дугачке *једноделне кошуље* коју су носиле Српкиње у пакрачком крају била саставни део њихове варијанте *славонске граничарске ношње*, и да су кошуље типа *једноделне рубине* крајем 19. и у првој половини 20. века биле саставни део женске народне ношње код већине народа и етничких заједница јужне панонске регије. У српским породицама пакрачког краја, ова ношња, као и кошуља народног назива *вежена кошуља*, као њен основни део, чувана је и преношена с генерације на генерацију као породична драгоценост и симбол културног, регионалног и етничког идентитета.

Кључне речи: женска кошуља, српска славонска граничарска ношња, дугачка *једноделна рубина*, морфолошке карактеристике, функција

Граничарска ношња пакрачког краја, описана као варијанта *славонске граничарске ношње* (Moslavac 2005: 106), у називу чува успомену на историјску чињеницу да је предео између Пакраца, Новске и Окучана, који је утврђен као простор распрострањања њене локалне варијанте (Moslavac 2005), некада припадао аустријској Војној граници (1530–1881). Код Српкиња и Хрватица које су је подједнако носиле, *граничарска ношња*, као и њен основни елемент *једноделна кошуља рубина*, била је у употреби до средине 20. века. Промене у културни одевања после Другог светског рата, одвијале су се сходно друштвено-историјским околностима, те се ова варијанта *сла-*

војске граничарске ношње код хрватског становништва, у форми свечане репрезентативне одеће и фолклорног костима, односно национални костим, сачувала до данас (Moslavac 2005: 106), док се *српска варијанта славонске граничарске ношње* на фолклорној сцени данашње Републике Хрватске у функцији српског националног костима, појавила деловањем КУД-а „Вретенo“ из Горњег Чаглића. **Слика 1.** До деведесетих година 20. века, пакрачко становништво је у фолклорним наступима користило новију варијанту ношње панонског типа (код које су основни делови састављени из две одвојене кројне и одевне целине).

Намера овог рада јесте да укаже на чињеницу да је регионална варијанта кошуље типа *једноделне рубине*, коју су носиле Српкиње у пакрачком крају, била саставни део српске варијанте *славонске граничарске ношње* и да су кошуље типа *рубине* крајем 19. и у првој половини 20. века биле саставни део женске народне ношње код већине народа и етничких заједница јужне панонске регије.

Анализи кошуље *једноделне рубине* из Горњег Чаглића, с освртом на *српску варијанту славонске граничарске ношње*, приступила сам првенствено имајући у виду теренску грађу прикупљену у пакрачком крају¹ и етнолошку литературу². У компаративној анализи коришћена је музејска грађа којом располаже Етнографски музеј у Београду и фотографије доступне на интернет страницима³.

Повод за настанак овог рада⁴ био је долазак Милана Нинковића⁵ (1954) из села Горњег Чаглића у Републици Хрватској у Етнографски Музеј у Београду. Он је с допуштењем Наде Шарчевић (1954), власнице кошуље, јануара 2011. године у Музеј донео кошуљу коју је сашила њена мајка Анастасија Вукадиновић (1892–1981). Будући да се више деценија аматерски бави сакупљањем података о традиционалној култури Срба у пакрачком крају,⁶ Нинковић је имао познато сазнање да је ова кошуља била једини примерак дугачке *једноделне рубине* сачуван код Срба у пакрачком крају⁷. С обзиром

¹ Овом приликом захваљујем господињу Нинковићу на уступљеним подацима и пруженој прилици да о народној култури Срба у данашњој Републици Хрватској сазнамо нешто више.

² Списак коришћене литературе и извора налазе се на крају рада.

³ Доступно на www.slavesrpskefotografije 21. 12. 2015.

⁴ Рајд је презентован на V Међународној научној конференцији „Очување и заштита културно-историјског наслеђа Србије у иностранству“, која је у организацији Института за међународну политику и привреду одржана од 31. октобра до 1. новембра 2013. године у Београду. Информације доступне на <http://www.diplomacy.bg.ac.rs>.

⁵ Милан Нинковић, рођен у Горњем Чаглићу 1952. године, оснивач је и управник КУД-а „Вретенo“ из Горњег Чаглића. Друштво је основано 2002. године ради очувања традиције и других вредности које су створили преци Срба из западног дела Славоније. <https://www.facebook.com/pages/KUD-Vreteno-Gornji-Caglic>.

⁶ Милан Нинковић је на терену сакупљао грађу за потребе КУД-а „Вретенo“.

⁷ У Збирци народних ношњи Етнографског музеја у Београду налазе се две српске кошуље типа *једноделне рубине* са подручја западне Славоније. Кошуља овог типа из пакрачког краја недостаје.

на то да је породица Шарчевић изразила изричиту жељу да кошуљу као вредну успомену на своје ближње и родни крај задржи у приватном власништву,⁸ те да код њих није постојало расположење да се кошуља нађе у Збирци народних ношњи било ког музеја. Нинковић је желео да кошуљу покаже стручњацима Етнографског музеја у Београду и информише их о постојању овог типа кошуље у српској традиционалној одевној култури пакрачког краја. Околност да се у савременом хрватском фолклору већина елемената традиционалне народне културе, укључујући и народну ношњу, приписује искључиво традицији и култури хрватског народа, навела га је да кошуљу донесе у матичну институцију за етнографско културно наслеђе српског народа. Овом приликом, Нинковић је грађу о кошуљи и ношњи пакрачког краја коју је сакупио на терену уступио Музеју. Кошуља ја фотографисана,⁹ а грађа је у разговору са кустосом проверена и у погпуњена. **Слика 2. и Слика 3.**

*

Према обичају који је од давнина поштован у свакој граничарској кући (Јовић 2004: 31), свака мајка је након рођења кћери припремала њену девојачку спрему.¹⁰ Кошуљу Наде Шарчевић (рођене Вукадиновић, 1934.) из села Горњег Чаглића у пакрачком крају, на западу Славоније, у данашњој Републици Хрватској,¹¹ израдила је њена мајка Анастасија Наста Алавуковић, удата Вукадиновић (1892–1981)¹². Сашила је кошуљу какву је и сама носила када се удала, са жељом да се и њена ћерка уда у кошуљи какву су носиле и друге удате жене у пакрачком крају.

⁸ Нинковић је имао поуздано сазнање да ће кошуља, као део породичног наслеђа, након смрти власнице припасти наследницима који живе у САД-у. Према сајту, <https://www.facebook.com/pages/KUID-Vreteno-Gornji-Caglic>, кошуља је 2012. године однета у Америку.

⁹ Кошуљу је снимиле фотограф Етнографског музеја – мр Ивана Масниковић Антић.

¹⁰ Шта ће се наћи у девојачкој спреми зависило је од имовинског стања породице. Најчешће су то били текстилни предмети домаће израде, одевни предмети за личну употребу и они намењени осталим члановима нове породице – текстилно покућство, линдими, прекивке и пешкири.

¹¹ У време Краљевине Југославије, према тадашњој административној подели и организацији насеља, село Чаглић је припадало пакрачком срезу, као и непосредно након Другог светског рата. Према *Imeniku mesta u Jugoslaviji*, Službeni glasnik, Beograd 1976, село Чаглић припадало је општини Ожучани. Проглашењем данашње Републике Хрватске 1992. године, након њеног оцењивања од Социјалистичке Републике Југославије, у повољно остављеној административној подели, село Горњи Чаглић припада општини Лишник у Пожешко-славонској жупанији.

¹² Анастасија Алавуковић, рођена у селу Алавуке 1892. године, од тридесетих година 20. века, када се удала, па до своје смрти 1981. године, живела је у породици Вукадиновић, у селу Горњем Чаглићу.

Породице Алаваковић, Вукадиновић, Шарчевић, Нинковић и друге, које и данас живе у селима која су некада припадала Војној крајини (Недељковић 1991), а које су током 16. 17. и 18. века миграцијама из првенствено динарских области насељене у области на северу од реке Саве (области које су припадале Војној крајини и цивилном делу Славоније),¹⁵ веома држе до свог српског порекла и припадности српском народу и православној вери.¹¹ У вишенационалној средини каква је била Славонија крајем 19. и у првој половини 20. века (у то време прво у оквиру Аустроугарске царевине, а касније Краљевине Југославије), Срби су – као и припадници других народа – своју етничку припадност исказивали у различитим сегментима своје народне културе, укључујући и културу одевања.¹⁵ У пакрачком крају, који је некада припадао Војној граници, традиционални модел одевања девојака и млађих удагих жена била је локална варијанта славонске ношње, *граничарска славонска ношње*, подједнако заступљена код српског и хрватског становништва. Основни део *српске варијанте славонске граничарске ношње* била је кошуља локалног назива – *вежана кошуља*¹⁶ (Moslavac 2005). У српским породицама, ношња у целини, а посебно кошуља, високо је естетски вреднована. С поштовањем према раду и труду који је уложен у њену израду, чувана је и преношена с генерације на генерацију као породична драгоценост и симбол регионалног, културног и етничког идентитета. О овоме сведочи кошуља из Горњег Чаглића, сачувана до наших дана.

¹⁵ Према писаним подацима, становници села Чаглића су у 18. веку неповедали и католичку и православну веру. Имали су филијалну католичку и православну парохијску цркву. Видети Франц Шефал Ешел, *Опис краљевине Славоније и војводства Срема*, Нови Сад 2003, 209. Према попису становништва од 15. марта 1948. године, у тадашњем срезу Пакрац у Републици Хрватској, српски народ је чинио већину у следећим селима: Батињани Пакрачки, Бучје, Добровац, Доња Суботска, Доње Рогоље, Доњи Траховљани, Доњи Чаглић, Драговић, Кукуљевац, Кусоње, Рогоље Забрдеке и Шкендеровици Чаглићки. Погледати Миле Недељковић, *исто.*, V. Територијално-административна подела и етничка структура становништва у овим селима мењала се сходно друштвено-економским и историјским околностима. До најзначајнијих промена у саставу становништва према етничкој припадности дошло је након деведесетих година 20. века. Услед политичке кризе и грађанског рата, бројне породице и појединци напустили су овај крај као изгнаници или протерана лица.

¹⁴ Породице Алаваковић, Вукадиновић и Шарчевић у селима Горњи Чаглић и Алавуке живе већ генерацијама. У породичним предањима сачувано је сећање да су њихови предци у ове крајеве на простору Војне границе насељени и организовани да као аустројекски војници спрече надирање Турака у Европу. Видети дела Алекса Ивић, Спиридон Јовић, Василије Крстић, Фердо Шинић и сл.

¹⁵ У више од хиљаду година суживота Срба и Хрвата на простору Балкана могу се извући две основне, али опречне и узајамно потируће историјске нити. Једна пружа сведочења о прожимању ова два народа у заједничкој вековној борби против раних поробљивача, када су ницале најбоље културне тековине, а друга – као паличе прве – нарочито у последња два века, пружа најмрачнију слику прогона, насилја и геноцида над српским народом, какав цивилизовани свет тешко да може појмити. Видети Миле Недељковић, *Срби граничари, преглед насеља у Републици Хрватској у којима српски народ чини већину на основу пописа становништва од 15. марта 1948. године*.

¹⁶ Назив је преузет из већ поменутог дела хрватског етнолога Славнице Мославац.

Кошуља типа *једноделне рубине* била је саставни део свечане граничарске ношње девојака и жена у пакрачком крају тридесетих година 20. века (Moslavac 2005). Реконструкцију комплета српске варијанте граничарске ношње, какву су носиле девојке и жене у Горњем Чаглићу тридесетих година 20. века, израдио је Милан Нинковић према сопственим теренским подацима.¹⁷ **Слика 4.**

Подаци које је Нинковић сакупио последњих деценија 20. века односе се на целину женске ношње и на њене појединачне делове (нарочито на кошуљу), на појединости у вези са локалним називима одевних предмета, на ткање, шивење, вез и прилике у којима је традиционална одећа пакрачког краја ношена.

Одевну целину *српске женеске граничарске ношње*,¹⁸ М. Нинковић је реконструисао на основу сачуваних оригиналних појединачних предмета и новоизрађених делова ношње, који више нису могли да се нађу на терену. Комплет ношње састоји се од дугачке кошуље, подсукије, прегаче – *фертуна* или *вертуна*, прелука, појаса, мараме за покривање главе, чарапа и опанка. Кошуља је облачена преко платнене подсукије – *скутића*, начињене од домаћег или куповног тањег белог памучног платна. Девојке су у периоду када се задовојче, па све до удаје, на глави носиле шарену куповну мараму – *риду*. После удаје, жене су повезивале *повезачу*, мараму фабричке производње. Раније су *риде* – мараме¹⁹ жене израђивале од платна домаће израде. Струк су жене опасивале *тканицом*, тканим вуненим појасом, широким четирн прста, изатканим од разнобојне вуне. Тканица се завршавала вуненим ресама у бојама *српске тробојке* (црвено, плаво, бело). Спреда, преко кошуље, опасивана је кецеља – *вертун*. Кецеља је шивена од куповне, црне, лагане свилене тканине. Била је набрана – *наскалана* – и оивичена ресама. На ногама су жене носиле плетене, вунене црне чарапе и кожне, занатски израђене опанке. Само у сећању најстаријих казивача остало је запамћено да је понско раније носио вунене или платнене увијаче за ноге – *обојке* и *кашиане* опанке. *Кожу* – кратки кожни предук црвене боје, оивичен црним крзном, богато украшен стаклићима и разнобојним везом, који се закончавало пучадима и петљама, као и куповну одећу и обућу занатске израде, ципеле или чизме, мараме и накит носиле су девојке и младе удате жене из

¹⁷ Ношња је израђена за потребе Културно-уметничког друштва, са намером да се од заборава сачува одевна традиција пакрачког краја. Главни информатор била му је Нада Шарчевић (1934), власница кошуље из Горњег Чаглића, као и старије жене родом из Горњег Чаглића. Ношњу је сашила и извезла Нинковићева супруга Марија. Она је сашила и извезла реплику Надине кошуље и остале делове ношње који су недостајали (прегачу и мараму).

¹⁸ Фотографије доступне на сајту КУД-а „Врећено“ из Горњег Чаглића.

¹⁹ Према сопственим теренским истраживањима из 2009. године у селу Сопа и према документацији Етнографског музеја у Београду, назив *рида* за мараму од домаћег памучног платна користило је и српско становништво у другим крајевима Славоније.

богатих породица.²⁰ Наведену одећу облачиле су девојке стасале за удају и младе удате жене у свечаним приликама.

С обзиром на чињеницу да је народна ношња Срба који живе на простору данашње Републике Хрватске само спорадично била предмет интересовања у досадашњим истраживањима српских и хрватских етнолога, етнологска литература о овој теми је оскудна. Изузетак представља обимна студија етнолога Десанке Николић о одевању граничара Војне крајине у 18. и 19. столећу, објављена 1978. године (Николић 1978) и стручни радови кустоса Етнографског музеја у Београду.²¹ У хрватској етнологији, у којој је изражене тенденција бављења искључиво народном културом Хрвата, изузетак чине запажања етнолога Славице Мославац о разликама у славонској граничарској ношњи пакрачког краја с обзиром на етничку припадност, које је изнела у књизи о народној ношњи Новске, Јасеновца, Крајна и Липовљана (Moslavac 2005).. Ова сазнања доприносе не само познавању ношње именованог краја, већ и укупном разумевању народне ношње и културе одевања етничких заједница у мултиетничкој средини. Анализа српске и хрватске варијанте *женске славонске граничарске ношње*²², односно – српске и хрватске варијанте кошуље која је била њен основни део, заснована је углавном на чињеницама изнетим у овој књизи.

Осим наведених савремених сазнања о *славонској граничарској ношњи*,²³ драгоцен је и запис о граничарској ношњи из 1834. године у делу Спиридона Јовића – *Етнографска слика Славонске војне границе (1801–1836)*. У духу времена у коме је живео, аутор је детаљно описао женску ношњу: “Жене летн носе дугу широку кошуљу која се појасом припија за тело и скупља у многобројне наборе. Широки рукави као и поруби и ивице богато су украшени шареним везовима. Над појасом спреда висн шарена вуњена, плава или црна ланена кецеља. Удате повезују косу страга и на њу стављају нарочиту врету беле капице. Али уместо ње многе се служе шареном, уметнички извезеном шамцијом или покривају косу само белом марамом. Девојке иду гологлаве. Коса се плете у перчине и чешљем, или још радије металном укосницом, причвршћује за главу” (Јовић 2004: 56). У цитираном опису ношње препознајемо дугачку једноделну кошуљу славонске Војне границе, као и код Српкиња у ношњи из околине Пакраца, на документарним

²⁰ Наведени подаци су преузети из грађе коју је Никковић уступио Музеју.

²¹ Погледајте радове кустоса Етнографског музеја у Београду Вјере Медич и Вере Шарац Момчиловић Достапно на <http://etnografskimuzej.rs> и <http://o-muzeju.izdavastvo>.

²² Назив *славонска граничарска ношња* за славонску ношњу из пакрачког краја преузет је из наведеног дела Славице Мославац – *Народна ношња Новске, Јасеновца, Крајна и Липовљана*, Кутина, 2005. Исти термин користе и казивач Милан Никковић из Горњег Чаплића. И сама сам се током истраживања ношње из Окучана, Мославине сретала са овим локалним називом када се указивало на разлику између ношње краја који је некада припадао Војној граници од ношње ван Границе, у Шаоцији.

²³ Подаци Славице Мославац и Милана Никковића

фотографијама из друге половине 19. и с почетка 20. века.²⁴ Сликe 5. и 6. Иако прецизира да границу насељавају Словени, Срби, Славонци, Хрвати, у опису одеће се не истичу разлике. Остаје недоумица да ли их аутор није уочио, или их пак није ни било, како поједини аутори закључују да се становништво Границе једино разликује по вери и дели на „неуједињене“ (грко-источне, тј. православне) и „уједињене“ (тј. припаднике римске цркве, католике) (Гароња-Радованац 2008:27).

*

С обзиром на припадност панонском типу ношње, одевна слика сеоског становништва Славоније типолошки је уједначена и одликују је бројне варијанте овог основног типа ношње, које су у вези с регионалном, односно етничком и верском припадношћу оних који је носе.

У традиционалној култури одевања бројни су примери коришћења различитих културних елемената ради идентификације појединаца унутар заједнице и ради разликовања једне групе од других група. Најприсутнији су ови елементи били у реперезентативној, односно – у свечаној и ритуалној одећи девојака и младих удатих жена, што је као појава нарочито било изражено у срединама у којима се радило о очувању културног идентитета у туђем културном и етничком окружењу (Schubert 1986: 107).

Припадност одређеној етничкој групи или заједници исказивана је у традиционалној култури одевања на различите начине (Subert 1986: 108). Разлике се уочавају у коришћењу одређеног одевног предмета (нпр. капе одређеног облика), у начину на који је неки одевни предмет ношен (ако је исти предмет заступљен у ношњи различитих народа, нпр. прегача), или у начину украшавања одевних предмета (без обзира на то да ли се ради о примени одређених материјала, боја или техника веза).²⁵

Узимајући за пример српску варијанту *женске славонске граничарске ношње* и кошуљу типа *једноделне рубине* из Горњег Чаглића, указашу на елементе који су у женској ношњи пакрачког краја коришћени за означавање етничке, односно конфесионалне припадности.

Славонска граничарска ношња препознатљива је по дугачкој једноделној кошуљи – *рубини*, која је извезена карактеристичним флоралним орнаментима. Како је Славница Мославац утврдила, српска и хрватска варијанта ношње разликује се према локалном називу, ширини прегаче, боји прелука, начину покривања главе и боји и орнаментацији веза на кошуљи. Назив *веженица*

²⁴ Сликe редни број 0087 и 0088 доступне на www.staresrpskefotografije 21. 12. 2015.

²⁵ Сазнања добијена на основу сопствених теренских истраживања народне ношње Срба из Хрватске, која су рађена у Мославини, еремеком селу Хртковцима и Барањи у периоду 2006–2015.

кукичаном чипком). Закончavaju се малим дугметом и петљицом од конца. Доњи део кошуље је у струку позади и на боковима веома набран. Набори су позади сложени, тј. *наскалани* у шест препегланих фалти – *шљита*. На фалтама, заузимајући целу њихову дужину и ширину, извезен је богато развијен мотив цветне лознице. Дуж доње ивице *скута* извезена је кружна орнаментална композиција, где се наизменично смењују зооморфни и биљни орнаменти. Мотив јелена,²⁷ стабло с крошњом (кратко стабло са богатом крошњом) и ситни цветови смењују се ритмично, затварајући пун круг. На недрима кошуље налази се украсни додатак правоугаоног облика, на коме је појас белог веза (ситнији цветни орнаменти), уски прошивени поруби и вертикални низови кружних орнамената. Кружни орнаменти су извезени дебљим памучним концем тамноцрвене, црне и беле боје, а називају се *дугмад* или *цветови*. Две рупице и два дугмета за закончавање уклопљени су у ову композицију овичену уском кукичаном чипком. Кошуља је сашивена ручно. **Слика 9.**

Украшавање и технике веза. Доминантани украси кошуље су вез у боји и фалте (уске или шире, уредно сложене и препеглане, које такође имају украсну функцију). Мотиви веза, о чему је већ било говора, углавном су флорални и у знатно мањој мери геометријски и зооморфни. Мотиви, крупнији или ситнији, организовани су и развијани у сложене орнаменталне композиције. **Слика 10.** Орнаменти су симетрично и правилно распоређени на рукавима, фалтама и на доњем делу кошуље. На рукавима, централну орнаменталну композицију чине три крупне „руже“, правилно распоређене дуж средишњег дела рукава. **Слика 11.** *Наруковице* – парови тамноцрвених и црних ситнијих кружних орнамената наизменично се смењују ширином зарукавља. Ситнији цветни орнаменти (цветови и листови), који формирају непрекидне цветне лознице, доминантан су мотив на фалтама задњег дела кошуље. Већ описану, кружну композицију на доњем делу кошуље, формирају стилизовани мотив јелена и мотив стабла са крошњом. Композиција је обogaћена ситнијим стилизованим и геометризованим цветним орнаментима (извезени су испод главе јелена и у празнини између предњих и задњих ногу). Контуре јелена, ноге, рогови и реп извезени су црним концем техником бода за иглу, а глава, ивице рогова и репа – тамноцрвеним концем, истом техником. Тело јелена је извезено вертикалним наизменичним црвеним и црним пругама. **Слика 12.** Зооморфни мотив (мотив јелена), иначе веома ретко заступљен на одевним предметима, не само у пакрачком крају, представља особеност која ову кошуљу чини јединственом.²⁸

Вез у боји на кошуљи из Горњег Чаглића изведен је куповним црним и тамноцрвеним, тј. *бордо* концем – *мавезом* (Bvelovic-Bernadzikowska 1898).

²⁷ Назив „јелени“ за зооморфни мотив на доњем рубу кошуље преузет је као народни назив наведен у теренској грађи Милана Пинковића.

²⁸ На већини кошуља овог типа, вез на доњем рубу кошуље не затвара пун круг. Вез је најчешће изостављен на дну предње поле, која обично није набрана и преко које је опашивана прегача или кецеља.

У везу карактеристичне рељефне структуре заступљене су следеће технике: *патуштени вез*, покретница, бод за иглу, бод прошивања, исписара и бод за попуњавање. Бели вез је израђен је на недрима кошуље у облику вертикално постављеног издуженог правоугаоника. Примењене су технике веза уобичајене за бели вез: шлинга, бод за иглу, бод за попуњавање и обамет.

Крој. У кројном погледу, одевну целину дугачке кошуље *рубине* чине две засебне кројне целине – горњи и доњи део. Горњи део, предњу, задњу страну и рукаве чини већи број правоугаоних комада платна различите величине. Доњи део је састављен од већих комада платна правоугаоног облика, једнаке величине. Кројна шема према којој су исечени правоугаони комади платна различите величине користи на најекономичнији начин ширину домаћег памучног платна, која је одређена ширином ткачког разбоја. **Слика 13.** Економичан и рационалан однос према материјалу који се користио за израду одеће подједнако налажу правила традиционалне културе (Лазаревећ 1970), као и захтеви кројачког заната. Пришивањем / састављањем ових неукројених, равно исечених правоугаоних делова, настала (непримерна) ширина кошуље обликована је према телу – набирањем (око вратног изреза, на рукавима и струку).²⁹ Приликом састављања кројних елемената и целина ручним шивењем коришћено је неколико различитих начина шивења.

Функција и порекло женске кошуље типа *једноделне рубине*

Основна функција *граничарске ношње* пакрачког краја, која је овде описана као регионална варијанта *славонске граничарске ношње*, била је репрезентативна, свечана и естетска. У облику у коме је сачувана у пакрачком крају, она је била намењена девојци стасалој за удају, невестини и млађој удатој жени. Ношена је у време свадбене церемоније (у цркви на венчању) и касније, током првих година брака, у свечаним приликама и празником (недељом и у дане празника у цркви, приликом одласка у госте и др.) – приликом јавног појављивања жене.³⁰ Ритуална, свечана и празнична одећа, са естетском и репрезентативном функцијом, означавала је и лични и друштвени (социјални, породични и брачни) статус жене. Разлике у украшавању кошуље с обзиром на етничку припадност указују на то да је кошуља имала и обележја која су упућивала на етничку, односно конфесионалну припадност. Према подацима са терена,³¹ на то су

²⁹ Старији облик дугачке једноделне кошуље типа *рубине* је дугачка кошуља, једноделна *рубина* која није сечена у струку. Њен предњи и задњи део чини једна пола платна која је савијена на раменима.

³⁰ Према казивању власнице кошуље Наде Шарчевић и жена окупљених око КУД-а „Вретенска“ из Горњег Чаглаћа, њихове мајке су овакве кошуље носиле у наведеним приликама.

³¹ Према сопственим истраживањима народне ношње Срба у Хрватској.

у казивале боје и мотиви веза (Мославац и Нинковић). Православне жене нису користиле конач црвене боје (Нинковић), а католикиње нису употребљавале конач бордо боје. Српкиње су везле „јелене“ а Хрватице су везле само „руже“.³² Чињеница да се ради о мотиву јелена прихватљива је с обзиром на податак да је кошуља била намењена ношењу за време свадбног ритуала, у коме су присутни бројни елементи који треба да допринесу успеху брака. Символика јелена, иако одавно и у савременој народној култури заборављена, указује на древно народно веровање у магијску моћ ове животиње и важну улогу која му је у народу приписивана (Срејовић 2001). Кружни облик орнаменталне композиције на доњем рубу кошуље такође указује на архаично веровање у магијску улогу круга / венца, које је такође у народу заборављено, али се примењује у различитим облицима (на пример, цветни венац, капе кружног облика...). Оба примењена симбола указују на то да се ради о старијем облику кошуље *рубине* и могла би да се доведу у везу са симболима редовно присутним у свадбеним обичајима и обредима венчања у традиционалним културама.

На религијско-магијску улогу кошуље указују наведени мотиви заступљени у везу, првенствено мотив јелена, цвета и цветне лознице, у којима је сачувана симболика поновног рађања, дуговечности и обиља, као и жеље за осигурањем здравља, потомства и сваког бољитка. Символика цветне орнаментике, иако у панонском културном простору барокне провенијенције, поклапа се са симболиком која према народном веровању има магијску функцију. Символ цвета као доносиоца мира, благостања и заједништва, здравља и др. уобичајени је асортиман везених орнамената примењиваних на свадбеној одећи која је заступљена у широј панонској регији.

Када је реч о пореклу појединих културних елемената овог одевног предмета, осим старословенских, где – по мишљењу истраживача – облик кошуље највише одговара облику *рубине* коју су имали Стари Словени (Силић 1963), на архаичне елементе указују и већ поменути мотиви веза (кружни облик орнаменталне композиције и присуство мотива јелена). Новији, европски историјски уметнички стилови високе културе огледају се у богатом волумену, украшавању и цветној орнаментацији барокне стилизације.

Историјат. Према типолошко-морфолошким карактеристикама, кошуља из Горњег Чаглића припада дугачким једноделним кошуљама типа *рубине*, које су у другој половини 19. и првој половини 20. века биле широко заступљене у ношњама панонског типа. Овај одевни предмет био је саставни део културе одевања већине народа и етничких заједница у државама јужног рубног подручја панонске области. На простору данашњих Република Србије и Хрватске, у западним и централним деловима Славоније, укључујући и области који су некада припадале Војној Крајини, овакве су кошуље биле саставни део народне ношње / културе одевања Српкиња, Хрватица, Шокица и Буњевки.

Да су кошуље типа дугачке једноделне *рубине* биле заступљене и у традиционалној одевној култури српског народа на ширем простору Славоније

³² Подаци Милана Нинковића, забележени према казивању Наде Шарчевић.

сведоче предмети који се чувају у Етнографском музеју у Београду, на пример, кошуља инв. бр. 43437, која је саставни део комплета свечане женске ношње из Окучана, и женска кошуља инв. бр. 8008 из Левањске Вароши. Обе кошуље према својим кројним и стилским одликама припадају панонском типу једноделне *рубине*. Кошуље су припадале Српкињама православне вере – Ленки Кнежевић из Окучана³³ и Стани Старчевић из Левањске Вароши. У кошуљи из Окучана венчала се 1926. године Ленка Кнежевић (1904–1987). Кошуљу из Слободне Власти, у општини Левањска Варош, израдила је и носила Стана Старчевић око 1930. године. **Слике 14. и 15.**

Будући да је циљ овога рада био да се потврди постојање кошуље типа *једноделне рубине* у српској одевној култури на простору шире панонске регије разматрана је и музејска грађа Етнографског музеја у Београду која сведочи о постојању овог типа женске кошуље у српској традиционалној одевној култури и ван територије данашње Републике Хрватске. Женска кошуља типа једноделне *рубине* била је заступљена на просторима од Мачве, Поцерине, подрињских области, Ваљевске Колубаре, Подгорине, Тамнаве, преко Шумадије, до Пожаревачке Мораве и Браничева. Дугачка једноделна или једноделна у струку састављена кошуља – *рубина*, ношена у овим крајевима, описана је као дугачка и широка кошуља, састављена од равних пола плагна, са наборима око врата и са пространим набраним рукавима, који полазе од вратног изреза. Састоји се из горњег дела – *ождреља* или *оплећка*, те доњих скута који су у појасу састављени (Бјеладновић 2011: 52). Као и кошуља *рубина* у посавским ношњама у Босни и у ношњама у источним деловима Славоније, карактеристична је за старији облик одевања. Обележје је традиционалне народне културе одевања 19. века.

Завршно разматрање

Култура одевања, као обележје сваке друштвене заједнице, чини један од оних елемената културе који – као одраз природних, привредних, историјских и других околности у којима настаје и развија се – подлеже сталним променама. Није ретка појава да су на просторима сусретања различитих култура и различитих етничких заједница поједини делови одеће или комплети ношње представљали симболе етничког идентитета. У различитим временским периодима, у оквиру исте заједнице или различитих етничких заједница сачувани су културни елементи различитог порекла, који су коришћени као симболи сопственог идентитета. Од друштвене и политичке климе, односно – од вред-

³³Комплет женске граничарске ношње из Окучана садржи следеће одевне предмете (инв. бр. 43437–43442): прегачу, 2 прелука (за млађу и старију удату жену), мараму и појас. Комплет је откупљен у Етнографском музеју у Београду 2000. године.

ности које промовишу савремене културне елите, зависн на који ће начин ови симболи у некој средини бити представљени и од стране других прихваћени. Културна историја југоисточне Европе на примеру народне ношње, као једног од најевидентнијих симбола етничког идентитета, сведочи о томе да се она креће у распону од забрана и негирања до поштовања и уважавања.

Према својим типолошко-морфолошким карактеристикама, кошуља из Горњег Чаглића припада дугачким једноделним кошуљама типа *рубине*, какве су у другој половини 19. и првој половини 20. века биле широко заступљене у ношњама панонског типа. Одевни предмет ових стилских и кројних одлика био је саставни део културе одевања већине народа и етничких заједница у државама јужног рубног подручја панонске области. На простору данашње Републике Србије и Републике Хрватске, у западним и централним деловима Славоније, укључујући и области који су некада припадале Војној граници, оне су биле саставни део народне ношње / културе одевања Српкиња, Хрватица, Шокица и Буњевки. Словенско становништво које се на територију Војне границе (1530–1881) населило са простора јужно од Саве и Дунава, променом места пребивалишта, иако различитог етничког порекла, прихватило је уз војничке обавезе на Граници и начин живота и привређивања, као и друге елементе културе и живота средине у којој су се настанили (Николић 1978: 103).

Литература

- Бјеладиновић, Јасна. 2011. *Народне ношње Срба у XIX и XX веку*. Београд: Етнографски музеј у Београду.
- Belović-Bernadzikowska, Jelica. 1898. *Grada za tehnološki rječnik ženskog ručnog rada*. Sarajevo: b.i.
- Гароња-Радованац, Славица. 2008. *Српско усмено поетско наслеђе Војне Крајине*. Београд: Чигоја штампа.
- Грујић, Радослав. 1909. *Апологија српског народа у Хрватској и Славонији*. Нови Сад: б.и.
- Ивић, Алекса. 1914. *Историја Срба у Угарској*. Загреб: б.и.
- Ивић, Алекса. 1923. Миграције Срба у Хрватску током 16, 17. и 18. столећа. *Српски етнографски зборник*. Насеља и порекло становништва књ. 16. Суботница: Српска краљевска академија.
- Imenik mesta u Jugoslaviji*. 1976. Београд: Službeni glasnik.
- Јовић, Спиридон. 2004. *Етнографска слика славонске Војне Границе*. Београд: Чигоја штампа.
- Лазаревић, Радмила. 1970. Ликовна својства народне ношње. *Развитак*, 6.
- Moslavac, Slavica. 2005. *Narodna nošnja Novske, Jasenovca, Krapja i Lipovljana*. Kutina: Muzej Moslavine.

- Недељковић, Миле. 1991. *Срби граничари, преглед насеља у Републици Хрватској у којима српски народ чини већину на основу пописа становништва од 15. марта 1948. године*. Београд: Нови дани.
- Николић, Десанка. 1978. *Одевање граничара Војне Крајине у XVIII и XIX веку*. Београд: Српска академија наука и уметности. Одељење друштвених наука.
- Raduš Ribarić, Jelka. 1975. *Narodne nošnje Hrvatske*. Zagreb: Spektar.
- Sreјović, Dragoslav. Jelen u našim narodnim običajima na sajtu <http://www.rastko.rs/arheologija/sreјovic/dsreјovic-jelen.html>
- Schubert, Gabriella. 1986. Metodска pitanja u истраживању nošnji balkanskih naroda. *Македонски фолклор*. Година XIX. Скопје: б.и.
- Culić, Zorislava. 1963. Neki stariji slovenski elementi u nošnjama u Bosni i Hercegovini. *Glasnik Zemaljskog muzeja*. Etnologija sv. XVIII. Sarajevo: Zemaljski muzej.
- Ševaljic, Žan, Gerbran Alen. 2004. *Rečnik simbola, mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Novi Sad: Stilos.
- Штефан Енгл. Франц. 2003. *Опис краљевине Славоније и војводства Срема*. Нови Сад: Матица српска.

Резиме

Тема рада је анализа женске кошуље из села Горњег Чаглића у Републици Хрватској коју је израдила Анастасија Паста Алауковић (1892–1981) из Горњег Чаглића у општини Пакрац. Кошуљу је санирала за девојачку спрему својој ћерци Пади (1934), тридесетих година 20. века. Кошуља припада типу једноделне рубине, која се састоји од горњег и доњег дела који у кројном погледу представљају засебне кројне целине у струку састављене у једноделну одевну целину. Према хрватској етнологској литератури и подацима са терена, кошуља овог облика и стилских одлика била је саставни део *славонске граничарске пошње* пакрачког краја. Српкиње су је носиле као основни одевни елемент српске варијанте славонске граничарске пошње.

У првој половини двадесетог века, осим Српкиња, кошуље сличних кројних и стилских одлика носиле су и припаднице других народа и етничких заједница. Да су их носиле и Српкиње у другим славонским селима осим писаних извора потврђује и музејска грађа Етнографског музеја у Београду (кошуље из Ожучана и Слободне Власти у Славонији). У Етнографском музеју у Београду, чувају се и кошуље типа рубине из друге половине 19. и прве половине 20. века носене на ширем папирном подручју и његовим јужним рубним подручјима, у Мачви, Шумадији, Подунављу.

Анализа кошуље са освртом на српску варијанту славонске граничарске пошње урађена је према подацима из хрватске етнологске литературе и грађе сакупљене на на терену.

Слика 1. Реконструкција српске граничарске пошње из Горњег Чаглаћа, Горњи Чаглаћ 2012. године

Слика 2. Кошуња једноделна рубиша из Горњег Чаглаћа

Слика 3. Паличе кочијубе из Г¹ Чаглића

Слика 4. Реконструкција српске граничарске пошње из Горњег Чаглића

Слика 5. Сркиња из околине Накраца у Славонији, око 1880.

Слика 6. Сркиња из околине Накраца, око 1880.

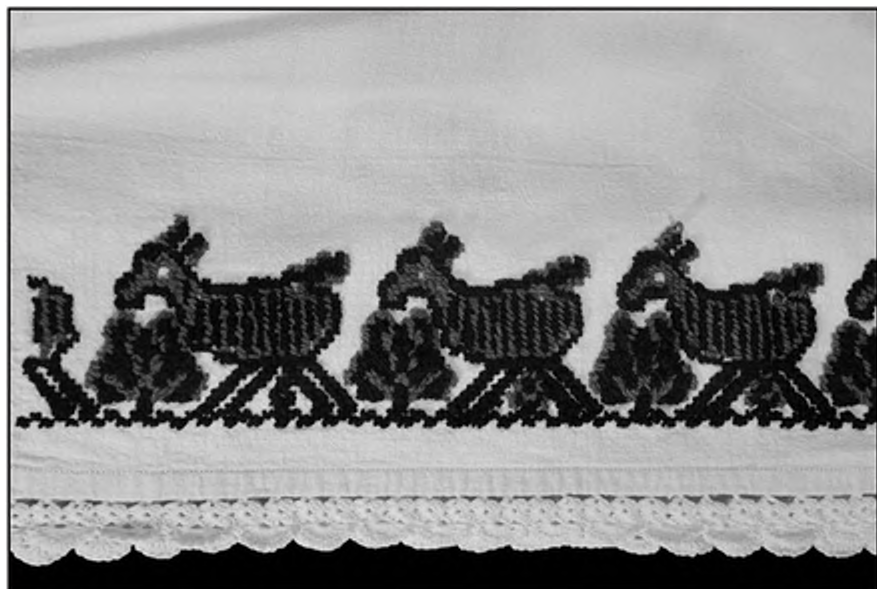
Слика 7. Савремена варијанта хрватске граничарске ношње

Слика 8. Вез на кошуљи из Горњег Чиглића

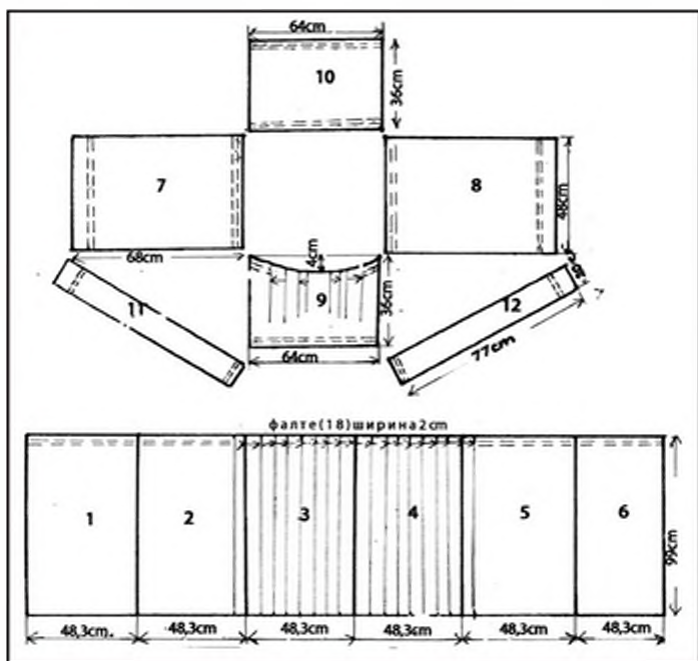
Слика 9. Недра копуље

Слика 10. Везени цветни орнаменти на доњем делу копуље

Слика 11. Флорални орнамент на рукаву кошуље (деталј веза)

Слика 12. Мотив језена

Слика 13. Кројна шема коцу:џе типа једноделне рудине (коцу:џа из Окучана, Збирка народних ношњи Етнографског музеја у Београду)

Слика 14. Коцу:џа из Окучана (Збирка народних ношњи Етнографског музеја у Београду)

*Слика 15. Кошуља из Левањске Вароши (Збирка народних ношњи
Етнографског музеја у Београду)*